

Waarom de islam niet 14 eeuwen van antisemitisme kent

In de NRC stond een artikel over de dissertatie van David Suurland met Afshin Ellian als promotor.

Daarin werd verdedigd dat de islam 14 eeuwen van jodenhaat zou kennen en dat de huidige antisemitische tendensen in de islam daarvan een logisch uitvloeisel zijn.

<http://www.nrcreader.nl/artikel/6318/antisemieten-als-helden-ingeaald-in-moslimwereld>

Ik reageerde daarop met de stelling dat Suurland zijn scopus : een vergelijking tussen nazisme, communisme en hedendaags islamisme, nu nog aanzienlijk had verbreed door de veertien eeuwen daarvoor erbij te betrekken en daardoor tot ongefundeerde uitspraken kwam. Dit resulteerde in een korte column, (waarvoor de NRC geen plaats had).

<http://www.nieuwwij.nl/column/suurland-en-zijn-nrc-artikel-islam-en-jodenhaat/>

Uiteraard zullen we moeten wachten op de handelseditie van het proefschrift, maar het Genootschap voor Joodse Wetenschappen deed me de eer aan mijn stelling in een lezing te komen toelichten. Hieronder volgt een samenvatting van die lezing met enige literatuur verwijzingen.

1. Inleiding.

In Nederland is veel aandacht geweest voor de verhouding tussen Jodendom en christendom. Met name de protestantse kerken spraken daarbij wel van 'onopgeefbaar verbonden'. Hierbij werd niet de vraag gesteld of het Jodendom zich even onopgeefbaar verbonden voelt met het christendom. Ondanks dat juist deze protestantse belangstelling voor het Jodendom zich moeilijk laat combineren met openheid voor de islam, kan men stellen dat de overeenkomsten tussen islam en jodendom groter zijn. De plaats van de religieuze wet is voor het jodendom even centraal als voor de islam.

Ondanks dat het woord sjariah als een rode lap op de stier werkt in Europa, moet men zich realiseren dat één van de grote debatten bij de joodse Emancipatie de betekenis van de joodse wet (halacha) betrof. Mozes Mendelssohn had welsprekend betoogd dat de joodse wetten alleen een overtuigend karakter hadden zonder dat daaraan straffen zouden zijn verbonden (wat Kant de opmerking ontlokte: het zou mooi zijn als het waar was). Daarmee maakte Mendelssohn de integratie van het jodendom in Europa mogelijk. Zowel zionisme als antisemitisme hebben laten zien dat die integratie een fragiel concept was. Het feit van het jodendom in de staat Israël met als grondwet de Torah laat zien dat het vraagstuk van de religieuze wet voor het jodendom nu heel anders ligt dan in de 19e eeuw. Toch wordt in Nederland weinig teruggesproken naar deze discussie om het vraagstuk van de islam in de Europese samenleving mutatis mutandis te belichten.

Ook historisch zijn er banden tussen halacha en sjaria: getuigenis van twee vrouwen telt als één man. Dat is een ontwikkeling vergeleken met de halacha waar de getuigenis van de vrouw helemaal niet telt.

Ook wat betreft spijswetten is er zeker een verband met joodse spijswetten. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat jodendom en islam in Nederland een gezamenlijke agenda hebben, al moeten beide partijen daaraan wennen. Het betreft met name jongensbesnijdenis en ritueel slachten , twee zaken

waarvoor onze 'moderne' samenleving geen begrip heeft vanuit een anti-religieus sentiment die deze rituelen ten onrechte als 'primitief' beschouwt.

De relatie van jodendom tot christendom ligt veel moeilijker dan die tot de islam omdat de vraag of christenen wel tot Noachieten kunnen worden gerekend (die geen afgoderij mogen plegen) min of meer onopgelost is gebleven vanuit joods perspectief. Weliswaar wordt al in de Middeleeuwen gesteld dat christenen geen afgodendienaars zijn (ondanks Triniteit en goddelijkheid van Christus). Meir van Rothenburg is daarvan een duidelijke exponent. Historische studie maakt duidelijk dat niet zozeer theologische als wel praktische overtuigingen daaraan ten grondslag hebben gelegen: de wijnhandel werd makkelijker als christenen niet als afgodendienaar werden bestempeld. Met afgodendienaars mag een jood geen wijn verhandelen. (Zie Jacob Katz, *Exclusiveness and Tolerance*).

Toch leidt dat niet tot een eenstemmig standpunt aan joodse zijde vandaag de dag. De gezaghebbende ultra-orthodoxe Moshe Feinstein beschouwt in zijn responsa het christendom nog steeds als afgoderij. De islam wordt aanzienlijk milder beoordeeld. Toch kennen we in de Middeleeuwen ook het standpunt van Maimonides, die spreekt over Mohammed als mesjoega (Hilchot melachim 10). Hier klinkt het bekende Middeleeuwse cliché door dat Mohammed geestesziek zou zijn geweest (in de 19e eeuw 'wetenschappelijk' gemaakt als epilepsie), die zijn openbaringen zouden moeten verklaren (zie N. Daniel, *Islam and the West*). Het feit dat Maimonides werd geconfronteerd met onderdrukking van de joden door moslims in Jemen zal hier zeker meespelen. Hij schrijft dat geen volk de joden zoveel kwaad heeft gedaan als de islam. Ook in zijn persoonlijk leven (hij zou zijn beschuldigd van afvalligheid van de islam) hebben zich moeilijkheden voorgedaan. Overigens zijn er meer joodse schrijvers over de islam geweest, zoals Naetanael alFayyumi (12e eeuw).

Deze Arabisch schrijvende persoon deinst er niet voor terug in zijn *Bustan alUkul*, om Mohammed een profeet te noemen! Weliswaar alleen een profeet voor de heidense Arabieren, dus in één klap heeft hij duidelijk gemaakt dat joden (die al gelovig zijn, ook volgens de Koran, meent hij) die profeet niet nodig hebben. Dezelfde argumentatie kunnen we vinden bij christelijk-Arabische auteurs zoals Elias van Nisibis en Paulus van Antiochië. (1)

Natuurlijk kunnen we ook hier vermoeden dat de positie van minderheid debet is aan deze milde beoordeling van de islam, maar dan vergeten we wel dat Arabische joden en christenen enerzijds veel scherper konden toezien op, maar anderzijds ook veel gemeen hadden met de islam. Vooroordelen zoals in het boek *Islam and the West* zijn bijeengegaard, vinden we niet op die wijze in Oosterse literatuur.

Ons interesseert nu breder hoe de positie van joden onder de islam is geweest. Was dat inderdaad leven onder antisemitisch regime zoals Suurland meent? Ik meen dat dat geenszins het geval is geweest. Om dit te verhelderen moeten we eerst naar enkele mythen kijken, die hun eigen ontstaansredenen hebben, maar die het zicht op de historie kunnen verduisteren.

2. Mythe 1: het jodendom onder de islam is een Gouden tijdperk geweest.

Joodse geschiedschrijvers in de 19e eeuw vonden dat de emancipatie van het jodendom door het

christendom werd tegengehouden. In contrast daarmee schilderden ze het jodendom onder moslimheerschappij als een paradijs, met name in Andalusië. Deze mythe had dus zijn reden in de 19e eeuw, maar tot op de dag van vandaag is een zekere nostalgie te bespeuren, met name bij Spaanse historici, zoals Maria Rosa Menocal. (2)

Maar: Synagoge El Transito in Toledo, en allerlei christelijke bouwwerken zijn inderdaad doordrenkt van Arabische cultuur: Zo is er de Mudejar style door moslims die christen waren geworden. Soms vindt men tussen al de imitatie-arabische letters een echt Arabisch woord: Allah. Een stil protest van moslims die gedwongen waren gedoopt. Er is inderdaad een symbiose van drie culturen daar geweest die nog steeds kan verbazen. Dichtwerken van Judah Halevi en Solomon ibn Gabirol staan onder directe invloed van islamitische dichtwerken.

De Gouden Eeuw van Andalusië was in feite een creatie van 19e eeuwse joodse historici die vonden dat hun maatschappelijke erkenning veel te traag ging. Ook werd toen het beeld geschapen van wat wel de lacrimose opvatting van de joodse geschiedenis onder het christendom wordt genoemd: alsof die louter een aaneenschakeling van vervolging is geweest. Zo werd het islamitisch bewind als positief model gecontrasteerd met het christelijk bewind.

Dit kan dan vervolgens ook politiek worden toegepast: de spanning tussen islam en jodendom is geheel een product van het politieke zionisme en heeft een eeuwenoude verstandhouding verstoord.

Men is het er nu echter wel over eens dat de christelijke overheersing voor joden (en moslims) veel slechter uitpakte. De speciale status van joden en christenen in de islam (dhimmi-status) was een hiërarchisch lagere status die bijvoorbeeld verplichtte tot aparte kleding. Het was wel een officieel erkende status, die tot belasting verplichtte, maar in ruil bescherming bood door de overheid.

In de Koran zelf lijken joden wat negatiever beoordeeld te worden dan christenen, wat verrast aangezien christenen de goddelijkheid van Jezus belijden. Daarover heeft de islam (en alle inscripties in de rotskoepel van de Dome of the Rock op de Tempelberg) dan ook heel wat te zeggen. Toch is er ook een tekst die zegt dat joden, christenen en Sabiërs (mogelijk Mandeeën), niets te vrezen hebben bij het oordeel als ze in God geloven en goede daden doen. Al wordt deze tekst door moslimcommentaren snel van zijn tolerante lading ontdaan door te betogen dat dit alleen geldt vóór de tijd van Mohammed. Ik denk dat oorspronkelijk deze tekst (Soera 2: 62), wel degelijk die openheid had.

Nu lijkt die dhimmi-status in het na-Koranische document het Pact van Omar toch geen pretje: (Opmerkelijk is dat christenen en joden dit zelf zouden hebben opgesteld).

Ik geef de regels:

1. Wij zullen niet bouwen, in onze steden noch in de buurt daarvan, nieuwe mannenkloosters,
2. kerken,
3. vrouwenkloosters,
4. of kluizenaarshutten,
5. noch zullen wij ze repareren, bij dag of bij nacht, mocht een van hen instorten

6. of gelegen zijn in een moslimwijk.
7. Wij zullen onze poorten open houden voor voorbijgangers en reizigers. We zullen voor drie dagen onderdak en leeftocht geven aan alle moslims die voorbij komen.
8. Wij zullen noch in onze kerken noch in onze woonhuizen enige spion onderdak geven,
9. noch hem voor de moslims verbergen. Wij zullen de Koran niet aan onze kinderen onderwijzen.
10. Wij zullen onze godsdienst niet in het openbaar beoefenen,
11. noch iemand ertoe bekeren.
12. Wij zullen niemand van onze familie verhinderen tot de islam over te gaan als zij dat wensen.
13. Wij zullen de moslims respect tonen, en
14. wij zullen van onze zitplaats opstaan als zij wensen te zitten.
15. Wij zullen niet proberen op de moslims te lijken door het imiteren van een van hun kledingstukken, hoofdsieraden, tulband, schoeisel, of de scheiding van hun haar.
16. Wij zullen niet spreken wanneer zij spreken,
17. noch zullen wij hun eervolle namen dragen.
18. Wij zullen niet rijden op een zadel,
19. noch zullen wij zwaarden aangorden, noch enig wapen in de hand houden of op ons lichaam dragen.
20. Wij zullen geen Arabische tekens in onze zegels graveren.
21. Wij zullen geen gefermenteerde dranken verkopen.
22. Wij zullen onze kruizen en boeken niet tonen op de straten of markten van de moslims.
23. Wij zullen in onze kerken alleen heel zachtjes klappen.
24. Wij zullen niet hard praten in onze kerkdiensten of in de nabijheid van moslims,
25. noch zullen wij onze stem verheffen wanneer wij in een rouwstoet lopen.
26. Wij zullen geen verlichting voeren op enige straat van de moslims of op hun markten.
27. Wij zullen onze doden niet dichtbij de moslims begraven.
28. Wij zullen geen slaven nemen die aan de moslims zijn toegewezen.
29. Wij zullen onze huizen niet hoger maken dan die van de moslims.

Alhoewel joden strenger lijken te worden toegesproken dan christenen in de Koran, gaan deze bepalingen van mogelijk enkele eeuwen na de Koran mijns inziens vooral over christenen. Sommige bepalingen lijken overigens op de bepalingen die tot 1850 voor katholieken golden in onze protestantse natie: geen herkenbare kerken, geen openbare godsdienstuitingen zoals processie. Dat verbod is pas rond 1980 opgeheven.

Veel van deze bepalingen zijn theoretisch gebleven: zo zijn juist in Arabische landen christenen vaak de drankhandelaren. Terwijl gefermenteerde dranken verkopen volgens het pact van Omar is verboden.

Ook goud en zilverhandel wordt vaak door een minderheidsgroep gedaan, joden dan wel Armeniërs. Het onderscheid in kleding is een voorloper van de gele lap in Europa, niet altijd als discriminatie, maar ook om bevolkingsgroepen van elkaar te onderscheiden. Maar critici van de islam mogen graag

deze regels van het pact van Omar aanhalen als voorlopers van de gele ster, of in elk geval van de gele badge op het Vierde Lateraans concilie in de 13e eeuw. Daarmee komen we tot een tweede mythe.

3. Mythe 2: de dhimmistatus is regelrechte discriminatie.

Een tegengestelde mythe is eveneens door joodse wetenschappers benadrukt: de dhimmi-status is pure discriminatie en de Gouden-Eeuw is een mythe. Deze tegenmythe is met name verdedigd door Bat Ye'or, (pseud. Litmann) een Egyptisch-joodse vrouw. Zij beschuldigt de islam van permanente onderdrukking en van gebrek aan democratisch gehalte. Maar dat hier gemakkelijk anachronistisch eisen aan de islam worden gesteld die elders ook niet verwezenlijkt waren, is evident. De beschuldiging van antisemitisme klinkt dan al gauw (waarbij overigens zoals gezegd het christendom meer voorwerp van de bepalingen is!). Het lijkt erop dat de dissertatie van Suurland een late loot is aan dezelfde stam van Bat Ye'or. Bat Ye'or beschuldigt mensen, die die dhimmi-status als niet-discriminatoir verdedigen, van eenzelfde dhimmi-mentaliteit: buigen voor de overheersers en die te vriend willen houden.

Het wordt echter algemeen aangenomen dat deze bepalingen grotendeels theoretisch zijn gebleven en dat de bouw van kerken en synagogen in voorbije eeuwen behoudens enkele periodes geen probleem was. (3)

Wat we wel zien is dat door het fundamentalisme deze bepalingen weer op scherp zijn gezet. De benarde positie van Kopten in Egypte kan nauwkeurig worden gekoppeld aan een politisering van deze bepalingen door het fundamentalisme.

Het gaat hier om mythe en tegen-mythe: de vraag is hoe hier duidelijkheid in te krijgen.

Ik geef nog een voorbeeld van hoe een vraagstelling snel kan ontaarden in mythevorming, alvorens ik mijn eigen oplossing naar voren breng. Ik doel op Bernard Lewis, een groot kenner van islam: What went wrong with Islam?

Lewis was een adviseur van de Bush politiek, inclusief de invasie in Irak. Ook de ontwerper van de term clash of civilisations, later overgenomen door Huntington, is van hem afkomstig. De vraag is: hoe kan een voortreffelijke islamkenner als hij tot uitspraken komen die mijns inziens als mythevorming moeten worden bestempeld?

De reden is de volgende: hij stelt vragen die ver buiten het eigen vakgebied gaan en een interdisciplinaire benadering zouden vergen en dan nog moeilijk te beantwoorden zijn. Bijvoorbeeld: Lewis meent dat de islam is gestagneerd en als cultuur ver achter ligt bij het Westen. Onderliggende vraag: hoe meet je de waarde van een cultuur?

Voorbeeld: er was een kaart van Columbus. In het Westen is die kaart verloren gegaan, maar in het Topkapi-paleis lag nog een exemplaar, volgens Lewis eeuwenlang onder het stof. Dit geldt als bewijs dat de islam geen interesse heeft gehad in de Europese cultuur. Maar waarom zou ik niet als volgt redeneren: het Westen heeft die kostbare kaart verloren laten gaan, maar de islam heeft die kaart

zorgvuldig bewaard? Het raster bepaalt hier niet de feiten zelf, maar wel de interpretatie van de feiten. Ander voorbeeld: Lewis klaagt over het gebrek aan interesse voor Beethoven in Arabische landen. Maar hoe staat het met de Europese belangstelling voor Umm Kalthoem?

Bij haar begrafenis waren meer dan een miljoen mensen aanwezig.

Dan brengt Lewis nog de technisch industriële ontwikkeling ter sprake die inderdaad in Europa indrukwekkend is, met name in de bewapening. Maar gaan we daar de waarde van een cultuur aan ontlenuen?

Eén stap verder en we gaan ons op de borst kloppen dat Europa tenminste wél twee wereldoorlogen heeft gekend! Dat thema van de stagnatie van de islamitische cultuur is dus behoorlijk complex.

Kolonialisme zal zeker als factor mee moeten worden bedacht: feitelijk is de stad Amsterdam zelf een product van kolonialisme.

4. Afscheid van de mythen.

Mijn voorstel is om niet sweeping statements te maken vanuit onbewezen mythen, maar naar detailkwesties te kijken.

Ik wil met u kijken naar de wijze waarop oude islamitische bronnen opnieuw worden ingezet in het debat over islam en jodendom. Een naam die daarbij vaak valt is die van de grote islamitische geleerde Ibn Taymiyya (rond 1300), door iemand als de arabist Hans Jansen wel de vader van het moslimfundamentalisme genoemd. Ik denk ten onrechte, omdat ik het fundamentalisme als een modern verschijnsel beschouw en niet als een traditioneel-religieuze zaak.

Om de zaak ingewikkelder te maken:

Ook moslimfundamentalisten zelf beroepen zich vaak op Ibn Taymiyya. Hoe gaat dat?

Fundamentalisten willen niet alleen zuivere islam, maar eisen ook een zuiver islamitische regering.

Ze beroepen zich op Ibn Taymiyya (1263-1328), die de wrede Mongoolse overheersing ervan beschuldigde geen ware moslims te zijn. Fundamentalisten planten deze uitspraak over naar deze tijd en wel in Egypte door de Moslim Broederschap, met als stichter Hassan al-Banna (grootvader van Tariq Ramadan).

President Sadat van Egypte was volgens de fundamentalisten van de Moslim Broederschap geen zuivere moslim. Hun geschrift *The neglected duty* (Hans Jansen) stelt: Jihad is bepaald niet alleen geestelijk (geen milchemet mitswa) : en zelfs de traditionele uitleg dat verdediging gewapenderhand erbij hoort, voldoet niet. *The neglected duty* gaat verder: omverwerping van niet legitieme heersers is ook Jihad.

Hier zien we een politisering van religie. Ideale werkelijkheid die eschatologisch is (toekomstig) wordt onbemiddeld geprojecteerd op bestaande politiek.

Het pan-arabisme maakt de laatste twintig jaar plaats voor pan-islamisme, hetgeen de toenemend benarde situatie van Arabische christenen verklaart.

We zien hoe een historische bron zoals Ibn Taymiyya door fundamentalisten eigenlijk nogal instrumenteel wordt aangewend om een politisering van de religie te bewerken.

Ibn Taymiyya is ook bekend vanwege een tweede zaak: hij verzette zich tegen de invloed van Isra'īliyat. Hij is te vergelijken met Ibn Hazm uit Andalusië (994-1064), die ook een terugkeer naar de Koran alleen voorstond en allerhande 'fabels' wilde verwijderen en als eerste een massieve beschuldiging van corruptie van de bijbel, zowel het Oude als Nieuwe Testament, systematisch onderbouwde.

De invloed van joodse verhalen (zoals over Hagar) op literatuur na de Koran is enorm. Het is een speciaal interesseveld van mij: zie

<https://www.degruyter.com/view/j/islam.2013.90.issue-2/islam-2013-0008/islam-2013-0008.xml>

Tegenwoordig wordt ook Syrisch christendom als intermediair tussen jodendom en islam gezien.

De pionier Abraham Geiger, met zijn boek: Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen (1833), en vele andere joodse geleerden uit de 19e eeuw hadden een wat eenzijdige blik: de islam zou allerhande joodse verhalen verkeerd hebben begrepen. Er was geen oog voor het eigene van islamitische verhaaltradities die vaak wel onder joodse (of christelijke) invloed stonden maar getransformeerd werden. Met name het Syrisch christendom wordt toenemend als belangrijke bron gezien van de Isra'īliyat, de joodse verhalen in de islam.

Bijvoorbeeld het verhaal van Abraham en de afgoden: zijn vader had een afgodenwinkel en de jonge Abraham slaat ze kapot. Daarop volgt een strijd tegen Nimrod, etc. Sommige verhalen zijn nauwelijks te onderscheiden of ze joods of islamitisch zijn, in elk geval is er een versie die van de islam naar het jodendom is gegaan, waarbij de naam Ka'b al-Achbar, een joodse bekeerling tot de islam uit de 7^e eeuw, is veranderd door magid (leraar).

Ander voorbeeld: David en Bathsheba. Een pijnlijke kwestie, in midrasj reden voor apologetiek: het was legaal wat David deed. De islam ziet het nog iets anders en al even apologetisch: David ging pas na de dood van Uriah naar Bathsheba. De Koran vermeldt deze kwestie heel beknopt. De Isra'īliyat vertelt allerlei bijzonderheden. Veel daarvan neemt de islam over. In de islam treedt echter een beweging op die zich tegen deze verhalen gaat keren, met name voor zover ze op gespannen voet staan met de islam zelf. Dat hing mede samen met de ontdekking van Arabische bijbelteksten, want tot dan toe was veel invloed via mondelinge verhalen gegaan of via midrasj, zonder dat moslims zicht hadden op de bijbeltekst zelf. Die bijbeltekst week nogal af van de Isra'īliyat! Profeten zijn volgens de islam onberispelijk: een radicale oplossing, ook bij Ibn Taymiyya te vinden: de hele Bathsheba heeft nooit bestaan. De benadering van de Koran wordt veel meer grammaticaal en "sola Scriptura": allerlei verhalen eromheen worden afgewezen, een ontwikkeling die ook binnen-joods is aan te wijzen in de controverse tussen Rabbanieten en Karaieten.

De tendens wordt vanaf dan: de Koran centraal, joodse invloeden die een zuivere uitleg dreigen te

beïnvloeden moeten worden verwijderd. Het ging echter niet om een anti-judaïsme of antisemitisme per sé: allerlei eveneens van jodendom afkomstige verhalen bleven gehandhaafd, omdat ze pasten binnen de islamitische overtuiging (zoals die over Hagar die als eerste de hadj volbracht. Hagar komt niet voor in de Koran).

De strijd tegen de Isra'īlyat ontstond pas eeuwen na de Koran. Het is begrijpelijk dat de islam de fundamenteën van de eigen traditie hier en daar ondermijnd zag worden door de Isra'īlyat: bijvoorbeeld door het ook in de islam bekende idee dat het Izaak was die met zijn vader Abraham / Ibrahim het offer moest brengen. Dat zou verder doorgedacht een groot probleem opleveren, aangezien Izaak nooit in Mekka is geweest, ook niet volgens de islam. Toch vonden we deze opvatting bij een grote Korancommentator: al-Tabari. Het zijn juist dit soort joodse verhalen die dan later worden gemarginaliseerd, voor zover dat nog kon. Het ging hierbij echter niet om zoiets als een antisemitische verwerping van joodse verhalen, maar om het consolideren van islamitische overtuigingen.

Nog een voorbeeld, waarbij juist de keuze vóór Mozes opvalt:

Du-l Karnaim betekent 'met de horens', en is Alexander de Grote die wonderlijke reizen maakt naar het uiteinde der aarde. Ibn Taymiyya stelt: dat is niet Alexander, maar Mozes.

Hij wil niet aan een heiden in de Koran een grote rol geven, wel aan Mozes.

5. De radicalisering van de afwijzing van Isra'īlyat

Bestuderen we nu de opkomst van islamitische hervormingsbewegingen in de islam die wel als voorloper van fundamentalisme gezien kunnen worden. Er is sprake van rationalisering van de verhalen: de Isra'īlyat worden afgewezen vanwege hun ongelooftwaardigheid. Dat Mozes een staf had die een slang werd is aanvaardbaar, want dat staat ook in de Koran. Dat volgens de Isra'īlyat die staf 25.000 mensen verslond is ergerlijk bijgeloof.

Isra'īlyat wordt dan toenemend als ondermijning van islam gezien.

Moderniteit voegt er echter argumenten bij die het geheel wel een behoorlijk anti-joodse zo niet antisemitische tendens kunnen verlenen. We komen nu dus bij de 20e eeuwse herneming van klassieke islamitische motieven in een geheel andere context.

We weten dat joodse bekeerlingen tot de islam nogal wat joodse verhalen in de islam hebben geïntroduceerd, vaak al getransformeerd tot islamitische verhalen, maar toch duidelijk van joodse herkomst. Een zo'n figuur is de al genoemde Ka'b al-Achbar.

Deze Ka'b al-Achbar, die honderden verhaaltradities op zijn naam heeft staan en een belangrijke figuur is van de vroege islam, wordt in de 20e eeuw aan de kaak gesteld als zionist!

In Egypte, buiten de al-Azhar universiteit, kwamen islamitische denkers op die een modernisering van de islam voorstonden, tegelijkertijd een terugkeer naar een zuivere oorsprong. Mohammed Abdu en diens leerlingen Rida en Abu Rayya zagen in de fantastische verhalen van de Isra'īlyat een bedreiging

van het rationele karakter van de islam. (4)

Wonderen, vooral buiten de Koran verteld, werden sceptisch bekeken. Zo is het wonder van Mozes' staf die een slang wordt geen discussiepunt - het staat in de Koran. Maar dat die slang alle omstanders aanviel en 25.000 mensen doodde is ergerlijke fantasie.

Die invloed wordt verklaard door zegslieden onder wie Ka'b al-Achbar die zich heimelijk zouden willen wreken op de Arabisch-islamitische overheersing. Ook Shi'ieten zouden in dit complot zijn betrokken.

Abu Rayya (1946) meent dat Ka'b al-Achbar de eerste zionist was en een crypto-jood in de islam. Omdat de metgezellen van Mohammed niet waakzaam waren werden zijn overleveringen opgenomen in de islam.

"We hebben hem ontmaskerd, Ka'b al-Ahbar is de eerste zionist. We hebben hem ontdaan van zijn vermomming van overleveraar van islamitische tradities."

Wat opvalt is de a-historische kijk op de oorsprong van de islam, het absoluut centraal stellen van de Koran als sola Scriptura (wat een breuk betekent met de eerste eeuwen van Koran uitleg zoals bij alTabari), maar ook het praten over historische figuren in moderne politieke termen en zelfs in termen van samenzwering. Het religieus fundamentalisme, dat we overigens ook vinden in 19e eeuwse protestants Amerika, spiegelt zich aan de natuurwetenschappen en zoekt liever naar "principles" dan naar verhalen, liever naar "fundamentals" dan naar existentiële ervaringen. De natuurwetenschappen met hun claim van ondubbelzinnige objectieve waarheid vormen de matrix voor het fundamentalisme, dat dus niet anti-wetenschappelijk per sé is.

Verontreiniging van de zuivere oorsprong is waartegen het fundamentalistische protest zich richt.

Interpretatie maakt plaats voor de claim het Woord van God zelf in zuivere gestalte te bezitten (dat natuurlijk samenvalt met de eigen overtuiging). De talrijke perspectieven en dimensies van traditionele Koranuitleg worden moeiteloos terzijde geschoven door de fundamentalist, die immers niet in interpretaties (meervoud) is geïnteresseerd, maar veeleer in de ene waarheid (enkelvoud).

Abu Rayya ontwerpt een visie op de oorsprong van de islam als zuivere bron, vrij van joodse smetten. Een oorsprong die nooit heeft bestaan en ook nooit door moslims zo is begrepen!

Het is paradoxaal dat Abu Rayya's scherpe kritiek op Ka'b Al-Ahbar hem dito scherpe kritiek heeft opgeleverd van traditonele geleerden van de al-Azhar-universiteit, die een dergelijke aanval op de bronnen, de zegslieden en de Isra'iliyat niet waarden. Dat gaat echter aan de fundamentalisten voorbij.

Dit soort fundamentalisme is dus een modernistische visie. De spanning tussen Mohammed en de joden in Medina wordt eveneens getransformeerd tot een eeuwige vijandschap tussen jodendom en islam. In werkelijkheid is dit alles getriggerd door de Palestijns-Israëliëse kwestie, die zelf weer geheel gezien wordt als een overblijfsel van het kolonialisme.

6. Het antisemitisme in modern fundamentalisme.

Laten we nog een stap verder gaan in onze analyse van het hergebruik van oude bronnen en motieven. Een modernistische benadering kan besluiten ook publicaties uit de eigen tijd te gebruiken om kritiek op de joodse verhalen te onderbouwen. Dat doet bijvoorbeeld Mohammed Tantawi : *Banū Isrā'īl fī al-Qur'ān wa al-Sunnah*, een publicatie uit 1969, toen de anti-Israëliische tendens in Egypte op zijn hoogtepunt was. (5)

Hij beschouwt de verspreide opmerkingen over het jodendom in de Koran als essentialistische beschrijvingen van het wezen van het jodendom toen en thans, onder weglating van de positieve opmerkingen zoals Soera 2:62, hierboven geciteerd.

De auteur is overigens gepromoveerd aan de al-Azhar universiteit op dit boek. Later werd hij mufti en nog alter sjeik van de universiteit. Het boek maakt gebruik van traditionele commentaren zoals alTabari, Zamakhshari en anderen. Het begint echter met het onrecht moslims aangedaan in Palestina.

De joden hebben met hulp van ongelovige staten onwettig een gedeelte van ons land genomen, in 1948. Het religieuze aspect ervan is nooit belicht en dat is wat dit boek wil doen, op basis van Koran en Soenna. De schaamteloze daden van de joden zullen op deze wijze worden getoond.

Joden worden beschreven als complotterend tegen Mohammed, pogingen om moslims te bekeren en allianties met afgodendienaren.

In de moderne tijd citeert hij plotseling Benjamin Franklin: er is een groot gevaar voor Amerika, de joden: "De joden die hier binnen komen zullen het te gronde richten".

Het begin van de islam en wat nu gebeurt is hetzelfde: joden manipuleren de media zodat het Westen geen vriendschap met ons kan sluiten.

Een andere auteur is Tabbara. Hij citeert de Koran: "Jullie zullen de meest vijandige mensen vinden onder de joden en de polytheïsten". Beide auteurs grijpen naar niet-arabische literatuur om hun betoog te ondersteunen:

Het joodse vraagstuk, van Karl Marx, Chaim Weizman, Golda Meir, maar ook de antisemitische vervalsing De Protocollen van de Wijzen van Zion en zelfs Mein Kampf.

Tabbara geeft aan dat hij de vervolging en moord op onschuldige mensen verwerpt, maar hij citeert Mein Kampf om het Zionisme aan de kaak te stellen en te laten zien dat de Koran dat al zou zeggen.

"Dat de joden Duitsland ondermijnen zegt Hitler, maar de Koran al 14 eeuwen eerder":

"Zij haasten zich om de aarde te bederven en God houdt niet van bewerkers van corruptie (5:64).

Uiteraard is zijn benadering van de Koran uiterst selectief, onhistorisch en essentialistisch. Een lijst van essentialistische joodse fouten omvat: 1. schending van overeenkomsten 2. slechte manieren jegens God, vijandigheid jegens zijn engelen, doden van de profeten, 3. haat jegens anderen,

egoïsme, sluwheid, verwerping van Gods boek en gebruik van magie, 4. corruptie van de Schrift, 5. angst voor vechten in naam van God, 6. Mozes vragen om het gouden kalf , enzovoort.

Beroep op biologische afstamming van Abraham, als garantie voor heil, is een bijzondere fout van de joden. Het is de auteur duidelijk dat de joden van zijn tijd de eigenschappen hebben geërfd van hun voorvaderen uit bijbelse tijd en uit de tijd van de Koran.

God straft hen voortdurend, alle vervolgingen zijn evenzovele straffen van God.

Dat joden onmiddellijk over anderen gaan heersen is aangetoond door de gebeurtenissen in Deir Jassin (een Arabisch dorp dat is uitgemoord door zionisten).

Dan brengt hij een vroom-islamitisch motief aan: moslims zouden allang van God de overwinning hebben gekregen als ze zelf niet zo laks waren in het geloof.

Ook wordt de Talmoed nog erbij gehaald, als bewijs dat joden de rechten van anderen mogen schenden.

Hier is de bron hoogstwaarschijnlijk niet de Talmoed, maar antisemitische bloemlezingen zoals die in de 19e eeuw in Europa zijn vervaardigd, zoals August Röhling, Der Talmudjude. Ook de Protocollen vormen een belangrijke bron. We zien dus dat het antisemitisme goeddeels stamt uit publicaties van eind 19e eeuw uit Europa. De bewering dat dat antisemitisme altijd al in islamitische bronnen aanwezig was, wordt zowel door moslimfundamentalisten (als positief), als door sommige Westerse wetenschappers zoals Suurland (als negatief) geuit, maar is het resultaat van gezichtsbedrog en van het teruglezen van hedendaagse ontwikkelingen.

Interessant genoeg is één van bovengenoemde islamitische auteurs, Tantawi, zeer onder de indruk van het optreden van Sadat, met name dat Sadat uit kracht naar Israël kwam en niet uit zwakte. De auteur voelt zich genoodzaakt nogal wat oordelen te herzien, maar komt nu in een lastig parket. Fundamentalisten vragen hem of hij meent dat de Koran is veranderd. Dat kan hij natuurlijk niet toegeven zonder als ketter te worden gebrandmerkt! De Koran is onveranderlijk! Hierbij gaat hij volkomen voorbij aan de uiterst lenige uitlegtradities die de Koran kenmerken. De mengeling van hedendaags antisemitisme en Koranuitleg verleent aan zijn woorden een onveranderlijke status.

Het is opmerkelijk dat dezelfde Tantawi in 1994 deelnam aan interfaith ontmoetingen en in New York ook rabbijnen ontmoette. Hij zou zelfs de opperrabbin van Israël in 1996 ontmoeten, maar de Egyptische regering verhinderde dat. Hij werd ter verantwoording geroepen en men wees op zijn boek. Hij antwoordde dat hij getrouw was aan de Koran, maar dat de Koran de joden zowel prijst als bekritiseert. Maar ik zal president Sadats verrichtingen eraan toevoegen, zei hij.

Mogelijk heeft de auteur een verandering ondergaan en is hij gematigd geworden. In dezelfde tijd was er zoals gezegd ook een groepering die juist Sadat als een grote verrader beschouwde. De jihad moest gericht zijn tegen de valse heersers die niet echt moslim zijn; dit weer met een beroep op Ibn Taymiyya. Uit die kringen van The neglected duty kwamen ook de moordenaars van Sadat. De auteur Faraj betoogde uiteraard dat jihad een gewapende strijd tegen de overheid impliceerde.

Bij onze Tantawi zien we echter een omslag en een heel ander geluid dan tevoren! Het is duidelijk dat de veranderde politieke constellatie een verandering in religieuze visie op de joden, zowel toen als thans, bij hem oplevert.

7. Conclusie

Bron van die negatieve visies op de joden is dus niet een vermeend eeuwenoud islamitisch antisemitisme, maar de politieke constellatie vanaf de oprichting van de staat Israël, die onveranderlijk als product van Westers kolonialisme wordt gezien. Dat de jodenvervolging er ook mee te maken heeft wordt hier en daar wel gezien, maar als Europees probleem gezien dat niet door de Palestijnen kan worden opgelost. Maar daarmee zijn we al in een ander mentaal universum dan het hedendaagse Arabische antisemitisme.

Duidelijk is dat de islamtraditie zeer verschillende beelden van joden toestaat en dat er ook geleerden zijn die dat toegeven. De huidige politieke constellatie en de politiek van Israël, die er kennelijk op gericht is om radicalisering onder de Palestijnen te bevorderen (zodat onderhandelingen verder weg blijven) zal een positievere beeldvorming voorlopig wel onmogelijk maken.

De islam als essentieel antisemitisch aanmerken, zoals Suurland doet en vele anderen, is echter een grove karikatuur die al even essentialistisch is als het beeld van het jodendom bij bovengenoemde auteurs.

Wel zien we dat religieus onderricht een instrument is geworden in politieke agitatie, net zoals we in Israël zien dat talmoedscholen gepolitiseerd zijn en bijdragen tot politieke ideologieën.

Met name de neiging om heilige teksten te verbinden met antisemitische propaganda maakt van het geheel een gevaarlijk mengsel. Dit mengsel is echter een product van de 20e eeuw en mede gevoed door Westerse antisemitische bronnen.

Marcel Poorthuis
Hoogleraar Tilburg School of Theology
Voorzitter PaRDeS

(1) Zie: M. Poorthuis, B. Roggema, P. Valkenberg (red.), *The three rings. Textual Studies in the Historical Trialogue of Judaism, Christianity and Islam*. Peeters, Leuven 2005.

(2) Deze jonggestorven historica is feitelijk van Cubaanse afkomst en weet ontroerend over Andalusië te verhalen.

(3) Zie Marc Cohen, 'The Golden Age of Jewish-Muslim Relations: Myth and Reality', in: A. Meddeb and B. Stora, *A History of Jewish-Muslim Relations from the Origins to the Present Day*, Princeton 2013, 28-38.

(4) R. Nettler, 'Early Islam, Modern Islam and Judaism', in: R. Nettler & S. Taji-Farouki (red.), *Muslim-Jewish Encounters. Intellectual Traditions & Modern Politics*, Amsterdam 1998, 1-14.

(5) Suha Taji-Farouki, 'A Contemporary Construction of the Jews in the Qur'an: a Review of Muhammed Sayyid Tantawi's *Banu Isra'il fi al-Qur'an wa-al-Sunna* and `Afif `Abd al-Fattah Tabbara's *Al-Yahud fi Al-Qur'an* , in: R. Nettler & S. Taji-Farouki (red.), *Muslim-Jewish Encounters. Intellectual Traditions & Modern Politics*, Amsterdam 1998, 15-37. Een Fundgrube van dergelijke literatuur biedt de dissertatie van M. Haddad, onder

leiding van J. Waardenburg: Arab Perspectives of Judaism: a Study of Image Formation in the Writings of Muslim Arab Authors 1948-1978, Utrecht 1984. Ondanks de nadruk op 'image formation' valt te vrezen dat de auteur zelf meende dat de beweringen bij deze auteurs over het jodendom op waarheid berustten!